

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.93>

ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ FATF

Шаренко М.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-9628-4401*

Пілат О.В.,

*студентка 3 курсу
факультету слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого*

Сумцова С.О.,

*студентка 3 курсу
факультету слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого*

Шаренко М.С., Пілат О.В., Сумцова С.О. Запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті міжнародних стандартів FATF.

Стаття присвячена дослідженню механізмів запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті міжнародних стандартів FATF. Актуальність теми обумовлена глобалізацією фінансових потоків, зростанням загрози транснаціональної організованої злочинності та необхідністю ефективної інтеграції України у світову систему фінансової безпеки. Запобігання відмиванню коштів є ключовим елементом не лише економічної стабільності держави, але й запобігання фінансуванню тероризму, корупції та інших загроз міжнародній безпеці.

У дослідженні розкривається сутність міжнародних стандартів FATF, які є загальновизнаною основою для протидії легалізації злочинних доходів. Основну увагу зосереджено на «40 рекомендаціях FATF», що охоплюють питання оцінки ризиків, ідентифікації бенефіціарів, прозорості фінансових потоків та міжнародної співпраці. Важливою особливістю цих стандартів є ризик-орієнтований підхід, який передбачає пропорційність заходів контролю до рівня потенційних загроз. Особлива увага приділена ключовим проблемам, які ускладнюють ефективну імплементацію міжнародних стандартів. Зокрема, це проблеми ідентифікації кінцевих бенефіціарних власників, недосконалість державних реєстрів, використання складних корпоративних структур та недостатня автоматизація фінансового моніторингу.

У статті також аналізується адаптація ризик-орієнтованого підходу до українських реалій. Визначено, що цей підхід вимагає системного аналізу ризиків на національному та інституційному рівнях, проте в Україні його реалізація стикається з браком технічного забезпечення, кваліфікованих кадрів та ефективних методологічних рекомендацій для суб'єктів фінансового моніторингу. Сформульовано шляхи вдосконалення механізмів запобігання легалізації злочинних доходів. Стаття узагальнює основні виклики та напрями вдосконалення системи запобігання легалізації доходів в Україні. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку інноваційних механізмів управління ризиками, посилення міжнародної співпраці та вивчення кращих світових практик для адаптації їх до національного контексту. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності системи фінансового моніторингу, посиленню прозорості економічних процесів та мінімізації загроз глобальній фінансовій безпеці.

Ключові слова: легалізація злочинних доходів, фінансовий моніторинг, міжнародні стандарти FATF, ризик-орієнтований підхід, бенефіціарний власник.

Sharenko M.S., Pilat O.V., Sumtsova S.O. Prevention of money laundering in the context of international FATF standards.

The article is devoted to the study of mechanisms for preventing money laundering in the context of international FATF standards. The relevance of the topic is due to the globalisation of financial flows, the growing threat of transnational organised crime and the need for Ukraine's effective integration into the global financial security system. Preventing money laundering is a key element not only of the economic stability of the state, but also of preventing the financing of terrorism, corruption and other threats to international security.

The study reveals the essence of the FATF international standards, which are a universally recognised framework for combating money laundering. The main focus is on the 40 FATF Recommendations covering risk assessment, beneficiary identification, transparency of financial flows and international cooperation. An important feature of these standards is the risk-based approach, which provides for proportionality of control measures to the level of potential threats. Particular attention is paid to the key issues that hinder the effective implementation of international standards. In particular, these are the problems of identifying ultimate beneficial owners, imperfect state registers, the use of complex corporate structures and insufficient automation of financial monitoring.

The article also analyses the adaptation of the risk-based approach to Ukrainian realities. It is determined that this approach requires a systematic risk analysis at the national and institutional levels, but in Ukraine its implementation is faced with a lack of technical support, qualified personnel and effective methodological recommendations for financial monitoring entities. The article formulates ways to improve the mechanisms for preventing money laundering. The article summarises the main challenges and directions of improvement of the system of money laundering prevention in Ukraine. Further research should be aimed at developing innovative risk management mechanisms, strengthening international cooperation and studying the best international practices to adapt them to the national context. Implementation of these measures will help to improve the effectiveness of the financial monitoring system, enhance transparency of economic processes, and minimise threats to global financial security.

Key words: money laundering, financial monitoring, international FATF standards, risk-based approach, beneficial owner.

Постановка проблеми. Запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є одним із ключових завдань сучасного суспільства, оскільки цей процес має негативний вплив як на національні економіки, так і на міжнародну фінансову систему. Легалізація злочинних доходів не лише забезпечує стабільність незаконних схем та організованої злочинності, але й створює умови для корупції, фінансування тероризму та інших загроз глобальній безпеці. Особливої актуальності проблема набуває в умовах глобалізації, коли злочинні фінансові операції набувають транснаціонального характеру. Міжнародна спільнота, розуміючи масштаби загрози, розробила низку механізмів для протидії цьому явищу. Зокрема, ключову роль у цій сфері відіграють рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), які стали міжнародним стандартом у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

Незважаючи на значні наукові досягнення, залишаються недостатньо дослідженими питання впливу новітніх технологій, таких як криптовалюти, на процеси легалізації доходів, а також роль інноваційних механізмів у вдосконаленні фінансового моніторингу. Крім того, потребує подальшого аналізу ефективність імплементації рекомендацій FATF у правову систему України, враховуючи сучасні виклики, зокрема військовий стан та економічну нестабільність.

Метою статті є дослідження механізмів запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті міжнародних стандартів FATF, а також аналіз сучасних викликів та ефективності їх імплементації у правову систему України. У рамках досягнення цієї мети необхідно розкрити сутність та основні етапи процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, охарактеризувати міжнародні стандарти FATF та їх роль у боротьбі з фінансовими злочинами, дослідити стан адаптації та виконання рекомендацій FATF в Україні, виявити основні проблеми та виклики у сфері протидії легалізації злочинних доходів, зокрема у контексті новітніх технологій, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових та інституційних механізмів протидії.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика запобігання легалізації злочинних доходів у контексті міжнародних стандартів FATF базується на дослідженнях сутності «40 рекомендацій» FATF, ролі ризик-орієнтованого підходу, проблем ідентифікації бенефіціарів та впливу криптовалют. Роботи Шияна Д.В., Уткіної М.С. і Мишка В.В. висвітлюють міжнародні стандарти, практичні виклики їх імплементації в Україні та роль Держфінмоніторингу. Законодавча база, зокрема Закон №361-IX і Кримінальний кодекс України, спрямована на інтеграцію стандартів FATF, але потребує

удосконалення через недоліки в реєстрах і автоматизації моніторингу. Подальші дослідження мають враховувати інноваційні підходи, міжнародний досвід і розвиток технологій.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) – це міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей [1, с. 316]. FATF виконує кілька ключових функцій. Основною є розробка міжнародних стандартів, спрямованих на запобігання легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму та інших фінансових злочинів. Ці стандарти відомі як «40 рекомендацій FATF», які визначають комплексний підхід до створення національних систем протидії фінансовим злочинам [1, с. 317-318].

Принципи рекомендацій FATF ґрунтуються на ризик-орієнтованому підході, який передбачає, що заходи протидії мають бути пропорційними до рівня імовірних загроз. Іншим фундаментальним принципом є забезпечення балансу між боротьбою з фінансовими злочинами та захистом основоположних прав і свобод, таких як право на приватність. Крім того, FATF наголошує в своїх рекомендаціях на необхідності міжнародного співробітництва [2]. Ці положення регулюють порядок обміну інформацією між державами, надання правової допомоги та екстрадиції. Рекомендації спрямовані на забезпечення прозорості фінансових операцій, створення реєстрів бенефіціарних власників компаній, протидію фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження та боротьбу з використанням новітніх технологій, таких як криптовалюти, для злочинних цілей [3, с. 184].

Законодавча база України у сфері протидії легалізації злочинних доходів сформована з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій FATF, і спрямована на створення ефективно-ї системи запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Основним нормативно-правовим актом є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження» від 06.12.2019 р. № 361-IX [4], який забезпечує імплементацію міжнародних стандартів та адаптацію національного законодавства до вимог FATF і директив Європейського Союзу. Закон визначає принципи ризик-орієнтованого підходу, згідно з яким суб'єкти первинного фінансового моніторингу повинні оцінювати ризики клієнтів, проводити ідентифікацію їх особистості та походження коштів, а також здійснювати моніторинг фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією злочинних доходів. Важливим елементом законодавства є встановлення обов'язку повідомляти Державну службу фінансового моніторингу про підозрілі фінансові операції, якщо їх сума перевищує певний поріг або якщо вони мають нестандартний характер. Стаття 209 Кримінального кодексу України [5] передбачає кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом. Законодавча база передбачає функціонування інституційної структури протидії легалізації злочинних доходів.

Державна служба фінансового моніторингу України – уповноважений Україною орган для виконання функцій підрозділу фінансової розвідки та є національним центром для отримання та аналізу: повідомлень про підозрілі операції, іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [7]. Її діяльність тісно пов'язана із співпрацею з міжнародними організаціями, включаючи FATF та регіональні структури, такі як MONEYVAL.

Процес імплементації міжнародних стандартів FATF у національне законодавство є ключовим завданням для формування дієвої системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Проте цей процес супроводжується значними викликами, обумовленими як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Однією з фундаментальних проблем є адаптація ризик-орієнтованого підходу до українських реалій.

Ризик-орієнтований підхід є центральним елементом міжнародних стандартів FATF та передбачає виявлення, оцінку й ефективне управління ризиками легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму залежно від їхнього рівня. У контексті України адаптація цього підходу стикається з низкою складних викликів, обумовлених як об'єктивними особливостями національної фінансової системи, так і недостатнім рівнем підготовки інституцій, відповідальних за його імплементацію [7, с. 115-116]. Передусім ризик-орієнтований підхід вимагає системного аналізу ризиків на національному рівні, а також від кожного суб'єкта первинного фінансового моніторингу на індивідуальному рівні. Це включає оцінку ймовірності того, що певна фінансова операція чи клієнт пов'язані з відмиванням доходів або фінансуванням тероризму. Впровадження такої моделі потребує сучасних методологічних інструментів, аналітичних баз даних, а також відповідного технічного й кадрового забезпечення. В українських реаліях одним із ключових викликів є недостатній рівень автоматизації процесів фінансового моніторингу та відсутність інтегрованих систем обміну інформацією між суб'єктами первинного фінансового моніторингу, Держфінмоніторингом та правоохоронними органами.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу, зокрема банківські установи, небанківські фінансові організації, а також нотаріуси, адвокати та інші представники бізнесу, нерідко стикаються з проблемами у визначенні й оцінці ризиків через відсутність єдиної методології й детальних рекомендацій, адаптованих до національного контексту. Це призводить до нерівномірності у застосуванні ризик-орієнтованого підходу: деякі суб'єкти впроваджують надмірно жорсткі процедури перевірки клієнтів, що створює додаткове адміністративне навантаження, тоді як інші ігнорують потенційно високі ризики [3, с. 193-194].

Крім того, в Україні все ще існують проблеми зі збором і верифікацією інформації про кінцевих бенефіціарних власників. Рекомендації FATF вимагають прозорості в структурі власності компаній для забезпечення ефективного контролю за ризиками відмивання коштів. Однак через складність національної системи реєстрації та часті випадки фіктивної реєстрації компаній, інформація про кінцевих бенефіціарів нерідко є неповною або недостовірною, що унеможлиблює ефективну оцінку ризиків [8, с. 64-66; 2].

Однією з головних проблем є недостовірність та неповнота інформації в державних реєстрах. Згідно Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», в Україні функціонує Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, де юридичні особи зобов'язані надавати дані про своїх кінцевих бенефіціарів [9]. Проте на практиці реєстрація нерідко здійснюється формально, що дозволяє використовувати підставних осіб, зокрема номінальних власників, які не мають реального контролю над активами [10]. Це створює умови для приховування справжніх бенефіціарів та використання корпоративних структур у схемах відмивання коштів. Іншою значною проблемою є використання складних корпоративних структур з участю іноземних компаній, офшорних юрисдикцій та трастів. Подібні структури ускладнюють процес виявлення реальних власників активів, оскільки ланцюг юридичних осіб може простягатися через кілька країн із різним рівнем прозорості фінансової системи. У таких випадках суб'єктам первинного фінансового моніторингу важко простежити кінцевого бенефіціара через відсутність доступу до міжнародних баз даних та обмежену співпрацю з компетентними органами інших держав.

Також актуальною є проблема розбіжності у трактуванні поняття «бенефіціарний власник». Незважаючи на існування міжнародних стандартів, різні країни застосовують відмінні критерії для визначення бенефіціара, що створює прогалини у правозастосовній практиці. В Україні ці критерії є доволі широкими, проте механізми контролю за їх дотриманням залишаються слабкими [8, с. 123-124].

Таким чином, ефективна ідентифікація бенефіціарів вимагає комплексного підходу, що передбачає посилення державного контролю за наданою інформацією, удосконалення механізмів міжнародного співробітництва у сфері фінансового моніторингу та підвищення прозорості корпоративного управління. Важливим кроком є також підвищення рівня відповідальності суб'єктів за приховування або фальсифікацію даних про кінцевих бенефіціарів. Лише за умов належної імплементації цих заходів можна забезпечити прозорість фінансових потоків та відповідність національної системи вимогам FATF.

Вдосконалення механізмів запобігання легалізації злочинних доходів є актуальним завданням для України, що зумовлено як внутрішніми викликами, так і міжнародними зобов'язаннями перед FATF та іншими організаціями. Для забезпечення ефективної протидії відмиванню коштів необхідно впровадити комплексні зміни у правовій, інституційній та практичній площинах. Першочерговим напрямом є удосконалення законодавчої бази, що регулює діяльність фінансового моніторингу та суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Потрібно забезпечити повну відповідність національного законодавства стандартам FATF та впроваджувати єдині критерії для визначення підозрілих фінансових операцій [1, с. 350-351]. Важливо посилити вимоги до ідентифікації клієнтів, зокрема кінцевих бенефіціарів, та запровадити більш жорсткі санкції за подання недостовірної інформації. Крім того, слід переглянути правові механізми співпраці між державними органами та приватним сектором для своєчасного виявлення сумнівних операцій.

Другим ключовим напрямом є оптимізація інституційної системи запобігання легалізації злочинних доходів. Посилення спроможності Державної служби фінансового моніторингу України потребує додаткових ресурсів, технологічного оснащення та розширення аналітичних можливостей. Важливо створити ефективний обмін інформацією між Держфінмоніторингом, правоохоронними органами та судовою системою, щоб пришвидшити виявлення схем відмивання коштів та притягнення винних до відповідальності [11, с. 82-84]. Необхідно також посилити міжнародну співпрацю, особливо у сфері обміну інформацією з іноземними фінансовими розвідками та організаціями.

Важливою складовою є впровадження ризик-орієнтованого підходу у практичну діяльність суб'єктів фінансового моніторингу, які мають використовувати сучасні аналітичні інструменти для

оцінки ризиків та диференційовано підходити до перевірки клієнтів залежно від рівня ризику. Це дозволить ефективніше використовувати ресурси та фокусувати увагу на операціях з підвищеним ризиком відмивання коштів.

Висновки. Вдосконалення механізмів запобігання легалізації злочинних доходів вимагає комплексного підходу, який охоплює нормативне регулювання, інституційну спроможність, ризик-орієнтовану практику та кадрове забезпечення. Лише за умови належної взаємодії всіх ключових елементів системи можна досягти високої ефективності та відповідності міжнародним стандартам FATF. Запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є стратегічно важливим завданням як для України, так і для світової спільноти. Міжнародні стандарти FATF відіграють ключову роль у формуванні єдиних підходів до боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Україна, як держава, що прагне відповідати міжнародним зобов'язанням, продемонструвала певний прогрес у гармонізації національного законодавства зі стандартами FATF, однак залишаються значні виклики, які вимагають комплексного вирішення. Наприклад, основними проблемами є труднощі ефективної імплементації ризик-орієнтованого підходу, недосконалість механізмів ідентифікації бенефіціарних власників, а також недостатня ефективність інституційної взаємодії, є потреба у вдосконаленні інструментів державного контролю, системи фінансового моніторингу та правозастосовної практики, а також необхідне активне впровадження інноваційних технологій для підвищення ефективності виявлення підозрілих фінансових операцій, є потреба у посиленні прозорості корпоративного управління, розвитку єдиних реєстрів кінцевих бенефіціарів, удосконалення системи обміну інформацією між державними та міжнародними інституціями, а також впровадження сучасних технологічних рішень для ризик-орієнтованого аналізу. Станом на сьогодні, національна система фінансового моніторингу України змогла піднятися на новий, більш високий рівень діяльності у сфері запобігання потраплянню незаконних доходів у легальну економіку. Це стало можливим завдяки активному впровадженню міжнародних стандартів і норм у національну правову систему фінансового моніторингу. Така реалізація базувалася на неформальному підході, тобто шляхом модифікації національного законодавства на основі вимог міжнародних стандартів [12, с. 277].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шиян Д.В. Аналіз міжнародних стандартів з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 314–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_50.
2. FATF Recommendations (2023). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation. URL: <https://www.fatf-gafi.org/recommendations.html>.
3. Уткіна М.С. Міжнародні стандарти та міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 3. С. 178–182.
4. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження» від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/>
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня. 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040>.
6. Державна служба фінансового моніторингу України: офіційний вебсайт. URL: <https://fiu.gov.ua>.
7. Мишко В.В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні. 2016. С. 106. URL: https://www.academia.edu/download/61839060/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B0_14_0420200120-110904-rgk5qb.pdf#page=106.
8. Берлінець Р.О. Правове регулювання боротьби з відмиванням грошей у Європейському Союзі: випускна кваліфікаційна робота / Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2021. 56 с. URL: <http://dp.knute.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5919/1/Berlinets.pdf>.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n127>.
10. Бисага К.В. Національна система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення України: етапи становлення й розвитку. *Держава та регіони*. 2016. № 1. С. 37–49. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2016/9.pdf.

11. Москаленко Н.В. Світовий досвід побудови системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. *Вчені записки*. 2020. № 119. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_2/31_70_2_1.pdf#page=127.
12. Duravkin P., Perepelytsia M., Sharenko M., Shulga T. International standards in the system of financial monitoring of Ukraine: issues of implementation. *Amazonia Investiga*, Volume. Issue: 19. P. 266–277, 2019. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/228>.